

HELSINGIN YLIOPISTO
HELSINGFORS UNIVERSITET
UNIVERSITY OF HELSINKI

Opettajan uskonnollisuuden merkitys koulukasvatuksessa ja uskonnon opetuksessa

Helsingin yliopiston kirjaston verkkojulkaisu
2010

Lassi Pruuki

Teologinen Aikakauskirja 114(2009): 5
Helsinki: Teologinen julkaisuseura, 2009
s. 387-403

Tämä aineisto on julkaistu verkossa oikeudenhaltijoiden luvalla. Aineistoa ei saa kopioida, levittää tai saattaa muuten yleisön saataviin ilman oikeudenhaltijoiden lupaa. Aineiston verkko-osoitteeseen saa viitata vapaasti. Aineistoa saa opiskelua, opettamista ja tutkimusta varten tulostaa omaan käyttöön muutamia kappaleita.

<http://www.helsinki.fi/kirjasto/>

kirjasto@helsinki.fi

Opettajan uskonnollisuuden merkitys koulukasvatuksessa ja uskonnon opetuksessa

LASSI PRUUKI

Koulun uskonnonopetuksen asema ja luonne ovat olleet kestoaihe koulua uudistettaessa. Tuorein oppiaineen luonteeseen vaikuttanut muutos astui voimaan vuonna 2003 säädetyн uskonnonvapauslain myötä.¹ Lain valmisteluvaiheessa keskusteltiin laajasti koulun uskonnonopetuksen luonteesta, josta säädettiin erikseen peruskoulu- ja lukiolaissa. Keskustelu koski nimenomaan "tunnustuksellisuuden" käsitettä ja tulkintaa. Sen todettiin suhteellisen yksimielisesti viittaavan kirkon opetukseen ja näin olevan ongelmallinen kuvaamaan nykyisen koulun uskonnonopetuksen luonnetta. Peruskoulu- ja lukiolakia muutettiin siten, että tunnustuksellisen uskonnonopetuksen käsite korvattiin "oman uskonnon opetuksella".² Uskonnonvapauslain uudistamisen yhteydessä astui voimaan myös uskonnonopettajan kelpoisuusvaatimuksia koskeva muutos. Laissa kumottiin vuonna 1921 säädetty laki Suomen kansalaisen oikeudesta olla maan palveluksessa uskontunnustukseensa katsomatta. Kumottu laki edellytti, että evankelis-luterilaiseen kirkkoon kuulumaton henkilö ei voi opettaa uskontoa maan oppilaitoksissa.³

Se, että uskontoa opettava veloitettiin kuulumaan siihen uskontokuntaan, jonka uskontoa hän opettaa, osoittaa, että uskontoa opettavan omaa suhdetta kirkkoon on pidetty merkittävänä asiana. Opettajan omalla uskonnollisuudella on ajateltu olevan merkitystä uskonnon opetukselle. Tässä ar-

tikkelissa tarkastellaan opettajan oman uskonnollisuuden merkitystä koulukasvatuksessa ja uskonnon opetuksessa. Aihetta lähestytään niiden keskeisten didaktiikan ja uskonnondidaktiikan oppikirjojen valossa, jotka ovat ilmestyneet koulukasvatuksen kuulussa yhteiskunnan vastuulle, eli 1860-hivulta lähtien. Tutkimuksen kysymyksenasettelun taustalla on havainto, että erityisesti 1800-luvulla ilmestyneissä didaktiikan oppikirjoissa opettajan uskonnollisuutta ei käsitellä vain uskonnon opetukseen, vaan koko koulukasvatukseen liittyen. Oppikirjojen sisällön-analyysin taustaksi seurataan koulukasvatusta ja uskonnonopetusta ohjanneiden virallisten säädösten sisältöä ja niiden kehitystä. Artikkelissa rajaudutaan evankelis-luterilaiseen uskonnon opetukseen.

1 Uskonnonvapauslaki 6.6.2003/453,6 §.

2 Laki peruskoululain muuttamisesta 6.6.2003/454, 13 §;
Laki lukiolain muuttamisesta 6.6.2003/455,9 §.

3 Lakia oli tosin muutettu jo vuonna 1987 siten, että opetusministeriö voi, kuultuaan luterilaisen uskonnon kohdalla asianomaista tuomiokapitulia ja ortodoksisen uskonnon kohdalla ortodoksista piispainkokousta, antaa uskonnon opettamiseen erivapauden. Laki suomen kansalaisen oikeudesta olla maan palveluksessa uskontokuntaan katsomatta 10.6.1921 /173: Uskonnonvapauslaki 6.6.2003/453.

KRISTITTY OPETTAJA KRISTILLISESSÄ KOULUSSA

Kansan sivistäminen alkoi siirtyä kirkolta yhteiskunnalle 1800-luvun puolivälistä alkaen, kun kirkollisen alkuopetuksen rinnalle syntyi yhteiskunnan ylläpitämä kansakoulu.⁴ Kansakoulun kasvatuspäämäärää ei määritelty missään virallisesti, mutta "kansakoulun isä" Uno Cygnaeus (1810-1888) korosti ehdotuksessaan kansakoulutoimesta, että kansakoulun tuli kasvattaa oppilaansa "jumalaa-pelkääväisiksi, ymmärtäviksi ja lähimmäisilleen hyödyllisiksi ihmisiksi kehittämällä sopusuhtaisesti heidän henkisiä ja ruumiillisia voimiaan".⁵ Cygnaeus korosti voimakkaasti tulevien opettajien uskonnollisuuden merkitystä koulukasvatuksessa. Tämä käy ilmi esimerkiksi kansakoulun opettajien koulutuksesta vastanneiden seminaarien ohjesäännöstä vuodelta 1866, joka edellytti, että seminaarit antoivat opettajille "tarpeelliset tiedot ja taidot, herättivät tiedon harrastusta ja edistivät kristillisiveellistä luonteen puhtautta sekä antoivat kasvatustietoa ja kokemusta".⁶ Kristillisyydellä oli ylipäätään kansakoulun alkuvaiheissa itsestään selvä paikkansa koulun arvopohjassa. Uskonnonopetus sai tärkeän aseman kansakoulun oppiaineena ja kouluhartauksia järjestettiin yleisesti.⁷

Oppikoulu erotettiin kirkon hallinnosta vuonna 1872, mutta kristillisyyttä säilytti paikkansa oppikoulua ohjaavissa sääöksissä vielä pitkään tämän jälkeen.⁸ Vuonna 1872 annetussa koulujärjestyksessä ei tosin ollut mainintaa kristillisyydestä koulun tehtävän kohdalla.⁹ Sen sijaan koulujärjestys edellytti yhä, että uskonnonopetus oli evankelisluterilaisen opin mukaista ja koulussa järjestettiin aamu- ja iltahartaudet. Oppilaiden edellytettiin osallistuvan myös sunnuntain jumalanpalvelukseen. Suoranaisesti opettajan uskonnollisuuteen liittyi vaatimus, että opettajien samoin kuin oppilaiden tuli osoittaa "jumalanpelkoa ja siveellisyyttä".¹⁰ Koulujärjestyksessä ei kuitenkaan eritelty tarkemmin ilmauksen merkityssisältöä.

Kansakoulun alkuvaiheissa julkaistu didaktinen kirjallisuus oli suureksi osaksi peräisin Jyväskylän seminaarin piiristä. Olai Wallin (1832-1896) jul-

kaisi vuonna 1883 ensimmäisen suomenkielisen kasvatus- ja opetusopin, jossa hän käsitteli opetusta kansakoulussa. Kristillisyydellä on keskeinen merkitys hänen ajattelussaan kansakoulun tehtävästä, sillä hän asettaa korkeimmaksi kasvatustavoitteeksi "tehdä nuorisoa kykeneväksi itsetoimivaan elämään Kristuksen hengessä".¹¹ Wallin pitää opettajan persoonan merkitystä keskeisenä kansakoulussa. Hän toteaa jopa, että "opettaja tekee koulun" ja "opettaja on koulun sielu". Wallin yhdistää tarkemmin erittelemättä asettamansa ylimmän kasvatustavoitteen opettajan persoonaan. Tavoite on mahdollista saavuttaa vain siinä tapauksessa, että "Jumalan henki" on kasvattajassa itsessään elävä.¹²

Opettajan uskonnollisuuden merkitys käy selvästi esille myös Wallinin asettaessa vaatimuksia opettajan uralle aikoville. Hän edellyttää heiltä ruumiillista ja henkistä terveyttä sekä Jumalalta saatua kutsumusta. Samalla Wallin varoittaa ulkoisesta toimeentulosta ja pyrkimisestä "herrasäätöön" opettajaksi opiskelemisen motiiveina.¹³ Opettajan ammatti on pyhä, sillä opettaja ei työskentele ainoastaan vanhempien, yhteiskunnan ja isänmaan, vaan myös Jumalan itsensä palvelijana.¹⁴

Wallin ottaa kantaa myös opettajan tehtävässä vaadittaviin ominaisuuksiin ja taitoihin. Näitä ovat rakkaus, viisaus, jumalanpelko ja uskollisuus. Wallin erottaa rakkauden ammattiin, lapsiin, kansaan ja Jumalaan. Hän asettaa Kristuksen opettajan esikuvaksi rakkaudessa lapsiin ja pitää rakkauden merkitystä tässä suhteessa niinkeskeisenä, että ilman sitä kasvatukseen liittyvällä tiedolla ja taidolla ei ole hänen mukaansa mitään arvoa. Wallin kirjoittaa:

Jos hän omisikin kaiken kasvatus-tiedon ja taidon, mutta häneltä puuttuisi rakkaus, joka ei omaansa etsi, vaan kaikessa, ja etupäässä katsoo oppilaiden parasta, se rakkaus, joka on kärsivällinen, laupias ja auttava, niin hänen opetuksensa ei kannu pysyviä hedelmiä; ja koko hänen vaikutuksestaan jää ehkä ainoastaan äänensä kaiku oppilaiden korviin.¹⁵

Viisaudella Wallin tarkoittaa opetuksen sisällöllistä ja menetelmällistä taitamista. Wallin kytkee sekä rakkauden että viisauden jumalanpelkoon, jotka

saavuttavat täyden arvonsa vasta silloin kun ne perustuvat "totiseen jumalanpelkoon", jonka tulee ilmetä opettajalla siten, että hän harjoittaa rukousta, Jumalan sanan tutkistelua sekä ottaa osaa jumalanpalvelukseen ja ehtoolliseen. Uskollisuudella Wallin tarkoittaa kuuliaisuutta esimiehille ja annettujen ohjeiden noudattamista. Opettajan tulee olla kaikessa esikuvana myös koulun ulkopuolella, jotta hän saavuttaisi sekä oppilaiden että heidän vanhempiensa luottamuksen.¹⁶

USKONNON OPETTAMINEN EDELLYTTÄÄ OPETTAJALTA "SYDÄMEN USKOA"

Nestor Järvinen toimi Jyväskylän seminaarin ensimmäisenä uskonnon lehtorina vuosina 1863-1881. Kun Cygnaeus ja Wallin tarkastelivat kansakoulun opettajan kristillisyyttä koko koulun perspektiivistä, Järvinen tarkastelee vuonna 1882 ilmestyneessä teoksessaan *Kateketika* yksinomaan kansakoulun uskonnonopetusta. Hän asettaa uskonnonopetuksen tavoitteiksi oppilaiden perehtymisen Raamattuun ja tunnustukseen sekä oppilaiden uskonnollisen elämän herättämisen ja kehittämisen." Järvisen asettama tavoite on selvästi linjassa kirkon kaste-opetuksen kanssa.

Järvinen antaa arvon opettajan opetusmetodille osaamiselle, mutta pitää vielä tärkeämpänä "Jumalan oman hengen" toimintaa uskonnonopetuksessa.⁸ Opettajan uskonnollisuuden merkitys tulee selvästi esille hänen käsityksessään opettajan kerronnan havainnollisuudesta. Hän erottaa muo-

- tuli antaa lapsilleen kristillinen kasvatus ja tarpeellinen tieto evankelis-luterilaisesta opista. Kilpi 1987,43.
- 5 Cygnaeus 1861,4. Cygnaeus korosti erikseen uskonnon-opetuksen osalta, että opettajalla tuli olla perusteelliset tiedot uskonnon opetuksesta ja hänen tuli tunnustaa vakauksensa uskonnollisella elämällään. Cygnaeus 1861,66; Kuikka 1973, 15.
 - 6 Keisarillisen Majesteetin asetus kansakoulun järjestämisestä Suomen Suuriruhtinaanmaalle 11.5. 1866/12, 12
 - 7 Kansakouluasetuksessa ei ollut määräästä hartauksien pitämisestä, mutta tällainen tapa vakiintui yleisesti. Tamminen 1967b, 22-29; Iisalo 1968,295-300, 353.
 - 8 Oppikoulun erottamista kirkon hallinnosta perusteltiin ennen muuta käytännöllisillä syillä. Oppikoulun piirissä alaisuus tuomiokapitulille koettiin haitalliseksi. Lukioiden aineenopettajien työ poikkesi siinä määrin kirkon työstä, että hiippakuntakaupunkien lehtorit kokivat tuomiokapitulien jäsenenä hoitavansa vieraita asioita. Erottaminen ei tähännyt koulun hengen muuttamiseen. Esimerkiksi F. L. Schauman perusteli eroa sillä, että useat kouluaineet eivät koskettaneet millään tavoin kirkon harrastuspiiriä. Irtautuminen kirkosta ei hänen mukaansa saanut merkitä kristillisessä valtiossa koulun kristillisen hengen häviämistä. Iisalo 1968,123-139.
 - 9 Lyseoiden tehtäväksi määriteltiin tieteellisen sivistyksen antaminen, joka oli edellytyksenä opiskelulle yliopistossa. Reaalikoulujen tarkoituksena taas oli "jatkaa ja laajentaa" kansakoulun kurssia ja tyttökoulujen tehtävänä oli "huolelliseen naiskasvatukseen" kuuluvien tietojen ja taitojen jakaminen. Keisarillisen Majesteetin Armollinen koulujärjestys Suomen Suuriruhtinaanmaalle 8.8.1872/26, § 1-3. Oppikoulun pedagogisena valtavirtauksena vaikutti kirkon ja koulun erotessa uushumanistinen doktriini, joka korosti älyn harjaannuttamista. Opetuskäytännössä korostettiin voimakkaasti ajatteluharjoitusten, kertausten ja muistiharjoitusten merkitystä. Erityisesti korostettiin latinan opetuksen merkitystä ajattelun kehittymisen kannalta. Iisalo 1984, 53.
 - 10 Iisalo kiinnittää huomiota siihen, että määräykseen osallistua jumalanpalvelukseen ei enää liitetty valvontaa. Hänen mukaansa määräästä onkin pidettävä yhtäältä vain jäänteenä aikaisemmista määräyksistä ja toisaalta periaatteellisenä lausumana koulun kristillisyydestä. Iisalo 1968,254.
 - 11 Wallin 1883, 88. Wallin jakaa koulun opetussisällöt "luonnon eli maailman oppiin", "ihmisoppiin" ja "uskonoppiin". Wallin asettaa uskonopin kaiken pohjaksi, koska se osoittaa ihmisen ja Jumalan suhteen, antaa oikeat elämänohjeet ja kohottaa eettiseen vapauteen. Wallin 1883, 194.
 - 12 Wallin 1883, 14.
 - 13 Wallin 1883,297.
 - 14 Wallin 1883,304
 - 15 Wallin 1883,304.
 - 16 Wallin 1883,307-309.
 - 17 Järvinen 1882, 196; Kuikka 1974,22.
 - 18 Järvinen 1882,5-6.

4 Erityisesti maaseudulla kirkko vastasi vielä tämänkin jälkeen kansakoulua edeltävästä alkuopetuksesta. Kansakouluasetuksen mukaan kaupunkikuntien tuli perustaa myös alempia kansakouluja tai laajempiin kansakouluihin vastaavat luokat. Maaseudulla alkuopetus jäi edelleen vanhempien ja kirkon vastuulle. Ratkaisuun vaikutti osaltaan kirkon taholta tullut vastustus, jossa kansakoulua arvosteltiin epäkristillisyydestä. Alkuopetuskysymyksessä uusi kirkkolaki pitäytyi vanhaan perinteeseen määritellen alkuopetuksen tehtävän vain rippikoulusta käsin. Vanhempien

dollisen ja sisällöllisen havainnollisuuden, joista ensimmäinen liittyy opettajan ulkoiseen esiintymiseen. Sisäinen havainnollisuus taas liittyy siihen, minkä verran havainnollistettava asia elää "opettajan hengessä". Opettajan tulee hallita aines tiedollisesti, mutta ennen kaikkea asian on tullut "vallata opettajan sydämen". Tämä edistää oppilaalla kertomuksen omaksumista.¹⁹

Mitä enemmän kerronnassa esiteltävä kertomus on opettajalle itselle kallis, rakas, pyhä, mitä syvemmin sydämessään liikkuu ne asiat, joista aikoo oppilailleen puhua, mitä enemmän opettajan henki on kertomuksen hengen vallassa - sitä voimakkaammin vie hänen kerrontansa oppilain mielet muuassaan, sitä voimakkaammin oppilaat omaavat kertomuksen, s.o sitä havaannollisempi on se oppilaille. Kun opettajan sekä oppilain henki ja mieli tykänään on, liikkuu ja elää kertomuksessa, silloin kerronta on havaannollinen.

Järvinen korostaa sekä opettajan että oppilaan nöyryyttä suhteessa Jumalaan. Tässä kohtaa uskonto eroaa muista aineista, koska sekä opettaja että oppilas ovat "oppivia". He ovat kumpikin Jumalan edessä "huonoja, mitättömiä ja nuhteen alaisia".²⁰ Järvinen edellyttää opettajalta myös henkilökohtaista rukousta, jossa hän anoo Jumalalta "armon ja viisauden henkeä" voidakseen hoitaa oikein virkaansa.²¹

Z. J. Cleve (1820-1900) tarkastelee vuonna 1884 ilmestyneessä teoksessaan *Koulujen kasvatustoppi* opetusta sekä kansa- että oppikoulussa. Hän asettaa koulun tehtäväksi uushumanistisen doktriinin mukaisesti totuuden välittämisen, sen hankinnan ja toteuttamisen niin omassa eettisessä elämässä kuin yhteiskunnassa.²² Cleve ei ota aikalaistensa tavoin kantaa kristillisyyden merkitykseen koulun kasvatuskokonaisuudessa, mutta asettaa uskonnon perustavaksi oppiaineeksi koulussa. Hän perustelee tätä sillä, että uskonto vastaa ihmisen tärkeimpiin kysymyksiin ja antaa ihmiselle voiman elää "vilpittömästi".²³

Cleve pitää uskonnonopetuksen tehtävänä uskonnollisten tunteiden herättämistä, oppilaiden maailmankatsomuksen muodostamista ja kirkon

uskonopin tuntemista.²⁴ Cleve edellyttää opettajalta luontaista taipumusta opettajaksi, siveellistä luonnetta, tieteellistä sivistystä ja kasvatustieteellistä sivistystä. Hän ei puhu tässä yhteydessä opettajan oman uskonnollisuuden merkityksestä, mutta sen sijaan hän korostaa tämän merkitystä uskonnonopetuksessa. Hän korostaa luterilaisen uskontunnustuksen asemaa uskonnonopetuksen perustana ja lähtee siitä, että opettajan tulee hyväksyä tämä opetuksen lähtökohdaksi. Ellei opettaja voi näin tehdä, hänen tulee erota virastaan.

Sitä ajatellen me edeltäpäin jotenkin pontevasti puolustamme kirkon uskonsäännöiksi muodostettua tunnustusta ja oppia. Opettajan vakuutus olkoon kuinka harras ja itseltään varma hyvänsä, se on kumminkin yksityisen henkilön vakuutus eikä sen vuoksi saa olla opetuksen ohjeena julkisessa koulussa. Kaikkien siinä koulussa esiteltävien asiain pitää seisoa objektiivisella ja yleispätevällä pohjalla, ja semmoisen tarjoo uskonnon ainoastaan seurakunnan uskontunnustus. Jollei opettaja voi siihen tyytyä, niin hän on velvollinen eromaan.²⁵

Näin Cleven käsitys opettajan uskonnollisuuden merkityksestä uskonnonopetuksessa on selvästi ohuempi kuin Wallinilla ja Järvisellä. Hän edellyttää vain uskontunnustuksen hyväksymistä opetuksen lähtökohdaksi.

Kansan sivistämisen siirtyminen kirkolta yhteiskunnalle ei siis merkinnyt välitöntä irtautumista kristillisyydestä koulun arvopohjassa. Kristillisyyden keskeinen asema näkyy selvästi vielä vuonna 1899 ilmestyneessä oppi- ja lukukirjakomitean mietinnössä, joka sisälsi suosituksia kansakoulun oppikirjojen sisällöstä ja niissä noudatettavista periaatteista. Kristillisuus ei liittynyt vain uskonnonopetukseen, vaan komitean mukaan äidinkielen lukukappaleitten tuli olla kirjoitettuja "kristillis-siveellisessä" hengessä ja historianopetuksen tuli "herättää" Jumalan johdatuksen tajuamista historian vaiheissa.²⁶

Kristillisyyden asema koulukasvatuksessa problematisoitui 1800-luvun viimeisinä vuosikymmeninä. Ilmiö liittyi yhtenäiskulttuurin murrokseen ja kansakunnan maailmankatsomukselliseen plurali-

soitumiseen. Erityisesti sosiaalidemokraatit pyrkivät edistämään 1800-luvun lopulta alkaen uskonnonvapauden toteuttamista, uskonnonopetuksen poistamista koulusta ja kirkollisen alkuopetuksen lakkauttamista.²⁷ Sosiaalidemokraatit saivat pyrkimykselleen voimakasta taustatukea juuri ennen suurlakkoa vuonna 1905 perustetulta ylioppilasyhdistys Prometheukselta.²⁸

1800-luvun lopulla merkittäväksi pedagogiseksi uudistusvirtaukseksi nousi herbartilaisuus sekä kansakoulun että oppikoulun piirissä.²⁹ Herbartilaisuuteen liittyen vuosisadan vaihteessa puhuttiin varsin yleisesti "kristillis-siveellisestä luonteesta" kansakoulun päämääränä.³⁰ Suomen johtavimpiin herbartilaisiin kuulunut Mikael Soininen (1860-1924) asetti kasvatukselle kaksi rinnakkaista päämäärää, jotka olivat Herbartin mukainen "luja siveellinen luonne" ja Pestalozzin korostama "ihmisen kaikkien kykyjen ja voimien sopusuhtainen kehittäminen". Soininen ei kuitenkaan enää painottanut Cygneuksen tai Wallinin tavoin koulun kristillisyyttä, vaikka korostikin kristinuskon eettisyydelle antamaa tukea.

Niin kuin tiedämme, on ollut aika, jolloin ei mitään siveellisyyttä ilman uskontoa pidetty edes mahdollisena. Viime aikoina on tosin ilmestynyt päinvastainen suunta, joka tahtoo kieltää kaiken yhteyden niiden välillä. Totuus lienee kaiketkin haettava näiden äärimmäisyyksien keskellä. -
-Mutta toiselta puolen näyttää yhtä selvältä, että siveellinen harrastus aina on omiansa käymään voimallisemmaksi, jos sitä tukee uskonnollinen maailmankäsitys.³¹

Soininen ei opetusopissaan käsittele ylipäätään opettajan persoonaan liittyviä kysymyksiä eikä näin ollen myöskään kysymys opettajan uskonnollisuudesta nouse esiin.

Paavo Virkkunen julkaisi vuonna 1909 teoksensa *Kristinuskon opetusoppi*, jossa hän nojaa selvästi herbartilais-zilleriläisiin käsityksiin. Hän asettaa opetuksen tavoitteeksi "herättää harrastusta Jeesusta Kristusta ja hänen valtakuntaansa sekä muita raamatullisia henkilöitä kohtaan ja siten auttaa oppilasta kehittymään kristillis-siveelliseksi luonteeksi". Virkkunen ei viittaa millään tavoin opettajan

- 19 Järvinen 1882,7-8.
- 20 Järvinen 1882, 8-9, 14.
- 21 Järvinen 1882,6.
- 22 Cleve 1884, 5.
- 23 Cleve 1884,276.
- 24 Cleve 1884,288.
- 25 Suunnitelma Suomen kansakoulujen oppi- ja lukukirjoja varten. Tarkoitusta varten asetetun komitean mietintö 1899: 10:3-4,7-13,65, 74; Pruuki 2003,4.
- 26 Sosiaalidemokraattinen puolue hyväksyi vuonna 1903 Forsan kokouksessa selvästi sosialistisen ja samalla kirkon- ja kristinuskonvastaisen ohjelman. Levitessään tämän jälkeen työväestöön ja maaseudun köyhimpään väkeen sosialismi horjutti samalla kansan syvien rivien kirkon ja kristinuskon arvostusta. Tamminen 1967b, 5-6. Erityisesti sivistyneistön piirissä perinteisen kristinuskon arvostelua oli ilmennyt jo 1840-luvulla. 1870-luvulle tultaessa sivistyneistön uskonnollista pohdintaa hallitsi uskonnollinen liberalismi, joka eri muodoissaan pyrki perinteisen kristinuskon ja ajan sivistyksen väliseen synteisiin. 1880-luvun alusta lähtien naturalismi ja positivismi alkoivat saavuttaa yhä laajempaa kannatusta. Juva 1960, 9.
- 28 Kirkollista puolustusta harjoitti eritoten vuonna 1896 syntynyt ns. Teologinen lauantaiseura, joka paneutui kokouksissaan ajan kulttuuri- ja opetuskysymyksiin. Tamminen 1967b, 41-51.
- 29 Iisalo 1984,68-89,175; Johann Friedrich Herbart (1776-1841) asetti kasvatuksen tavoitteeksi "lujan siveellisen luonteen" ja "harrastuksen monipuolisuuden". Herbartin eettisenä ihanteena oli Kantin ajattelun mukaisesti vapaa, hyvää tahtova ihminen, joka noudatti kategorista imperatiivia, "siveyslakia sydämessä". Siveellisen luonteen lujuus kuvasi Herbartilla sitä sisäistä mielentilaa, joka ideaal ihmisellä oli. Mielentila voi kuitenkin heijastua ihmisen toiminnassa vain, jos hänellä oli "harrastusta" näihin. Herbartin mukaan sielu oli ei-materiaalinen ja jakamaton. Sielun reaktioita ulkomaailmaan hän kutsui mielteiksi. Tunne ja tahto olivat mieltämisprosessin seurausta. Kun miellejoukot esim. onnistuneessa opetuksessa jäsenyivät ja saivat täydennykseen uusia mielteitä, syntyi miellejoukon seurauksena halu laajentaa, lisätä ja lujittaa tätä miellejoukkoa. Tätä tuntenomaista tahtomista Herbart kutsui harrastukseksi. Opetuksessa tuli olla sellaiset sisällöt, että niiden avulla monipuolinen harrastus saattoi syntyä. Sisällöt oli opetettava metodisesti oikein eli mieltämisen ja apperseption lakeja seuraten, Iisalo 1991, 153-158; Geissler 1991,234-248.
- 30 Tamminen 1967b, 72-75; Saine 2000, 78.
- 31 Soininen 1900, 104-105.

omaan uskonnollisuuteen lukuun ottamatta kirjansa esipuhetta, jossa hän asettaa uskonnon opetuksen elinehdoksi, että opettaja ei harjoita sitä pakosta tai viran puolesta, vaan "iloisesti vakuutettuna sen tärkeydestä ja kalleudesta".³² Näin Virkkunen väljästi, mutta selkeästi ilmaisee, että opettajan oman uskonnollisuuden tulee olla sopusoinnussa aineen kanssa.

Herbartilaisuuden valta-asema alkoi murtua 1910-luvulta lähtien, mutta sen vaikutus tuntui pitkään koulukäytännössä. Tässä vaiheessa yhä useampien kiinnostus suuntautui niin sanottuun reformipedagogiikkaan³³, joka tuli Suomessa tunnetuksi nimenomaan työkoululiikkeenä, joka vaikutti ennen muuta oppilaslähtöisten työtapojen kehittymiseen.³⁴ Työkoululiikettä lähellä oli uskonnondidaktiikassa elämyssuunta, joka katsoi uskonnonopetuksen tehtäväksi uskonnollisten elämysten herättämisen. Elämyssuunnan keskeisiä edustajia oli Richard Kabisch, jonka teos *Wie lehren wir Religion?* ilmestyi vuonna 1910. Kabisch korosti tunne-elämän ja mielikuvituksen merkitystä uskonnonopetuksessa herbartilaisuuden intellektualismia vastaan.³⁵

Elämyssuunnan vaikutus näkyy selvästi Aksel Rainion julkaisemissa uskonnondidaktiikan oppaissa. Hän julkaisi vuonna 1908 *Ohjeita kristinuskon opettamiseen kansakoulussa*, vuonna 1913 *Kristinuskon opetus ja* vuonna 1921 ensin mainitun teoksen uudistetun laitoksen. Rainio asettaa Kabischin ilmaisia käyttäen uskonnonopetuksen tavoitteeksi siveellisten ja uskonnollisten mielentilojen herättämisen, mutta puhuu herbartilaisittain uskonnollisen harrastuksen ylläpitämisestä.³⁶ Kabischilta omaksumista terminologiasta huolimatta Rainio näyttää kuitenkin olevan varsin perinteisillä linjoilla, sillä hän ilmaisee uskonnonopetuksen päämäärän myös mitä kirkollisimmin. Uskonnonopetuksen päämääränä on "kasvattaa lapsista Kristuksen opetuslapsia, jotka sydämestään tunnustavat Jumalan Isäkseen Kristuksessa ja tahtovat elämässään hänen jälkiänsä noudattaa".³⁷ Rainio edellyttää tarkemmin erittelemättä, että päämäärän saavuttaminen edellyttää, että myös opettaja itse on "Jumalan lapsi".³⁸ Rainion mukaan uskontoa opettavan tulee toimia Kristuksen palvelijan ja esikuvana.

Kaikesta hänen käytöksestään näkykseen, että hän etsii niitä, kuin ylhäällä ovat. Syntiä peljätköön kaikkialla pahemmin kuin kuolemaa: siitä muutkin nähkööt, että kaitaa tietä kulkeminen on perin vakava asia.³⁹

Opettajan oman uskonnollisuuden merkitys tulee Rainiolla esiin myös hänen pohtiessaan opettajan tiedollisen sivistyksen merkitystä. Opettajan tulee aina tietää laajemmin ja syvemmin kuin yksittäinen oppitunti edellyttää. Samaan hengenvetoon hän kuitenkin painottaa, että oppilas ei voi omaksua kristillistä uskoa "ainoastaan ajatuksilla, vaan se kasvaa sydämässä". Tämä merkitsee hänen mukaansa sitä, että asia on "vallannut myös opettajan sydämen". Rainio korostaa Järvisen tavoin opettajan henkilökohtaisen rukouksen merkitystä oppitunneille valmistautumisessa. Opettajan tulee pyytää Jumalalta voimaa "hengellisen elämän herättämiseen".⁴⁰

"KRISTITTY OPETTAJA" HÄVIÄÄ YLEISESTÄ DIDAKTIIKASTA

Vuosisadan alussa problematisoitunut kysymys uskonnonvapaudesta ja uskonnonopetuksen järjestämisestä nousivat 1910-luvun lopulla kiivaiksi keskustelunaiheiksi. Keskustelu liittyi siihen, miten uskonnonvapauslain säätämisen jälkeen järjestetään uskonnonopetuksesta vapautettujen lasten vastikeopetus. Kouluhallitus esitti, että tunnustuksellisesta uskonnonopetuksesta vapautetuille opetettaisiin uskonnonhistoriaa, mutta samalla se esitti kaikille yhteiseksi aineeksi siveysoppia.⁴¹ Kirkkokansa vastusti sitä, että eettinen kasvatus, joka ei perustu kristilliseen uskoon, tehdään pakolliseksi myös kristittyjen vanhempien lapsille. Kysymyksen maailmankatsomuksellinen luonne korostui, koska se liittyi kysymykseen vastikeopetuksesta. Suunnitelma sai kannatusta sosiaalidemokraattien piirissä, mikä osaltaan lisäsi kirkollisissa piireissä pelkoa uskonnonopetuksen vähittäisestä poistamisesta. Myös kansakoulun opettajat kannattivat lähes yksimielisesti siveysopetusta vain uskonnonopetuksesta vapautetuille oppilaille.⁴²

Uskonnonvapauslain voimaantulon jälkeen vuonna 1923 säädettyssä laissa kansakoulun järjes-

tysmuodon perusteista koulun uskonnonopetuksen luonne määriteltiin tunnustukselliseksi. Muuta tunnustusta olevat tai siviilirekisteriin kuuluvat oli vapautettava siitä holhoojan anomuksesta. Uskonnonopetuksesta vapautetuille, jotka eivät saaneet koulussa tai sen ulkopuolella oman tunnustuksensa mukaista opetusta, oli opetettava uskonnonhistoriaa ja siveysoppia.⁴³

Sama laki ilmaisi myös kansakoulun kasvatuspäämäärän, johon ei sisällynyt mainintaa kristillisyydestä. Sen sijaan laki määritteli neutraalisti, että kansakoulujen tuli "parhaansa mukaan kasvattaa oppilaansa siveellisyyteen ja hyviin tapoihin sekä antaa heille elämää varten tarpeellisia tietoja ja taitoja".⁴⁴ Vastaava neutraliteetti näkyi myös kansakoulun opetussuunnitelmakomitean (1912-1915 ja 1918-1925) lausumassa, jossa se asetti tavoitteeksi Soinista mukaellen "harrastuksen herättämisen ja kasvavien voimien kehittämisen".⁴⁵ Uskonnonopetuksen tehtävän osalta komitea sen sijaan pitäytyi selvästi kirkon kasteopetuksen piirissä, kun se ilmaisi kahtalaisesti aineen tavoitteen. Yhtäältä se asetti tehtäväksi "kristillisen-siveellisen luonteen kehittämisen". Toisaalta uskonnonopetuksen tehtävänä on sen mukaan "uskonnollisen elämän herättäminen, toisin sanoen oppilaiden opastaminen Raamatun johdolla tuntemaan Jumalaa sekä halun virittää heissä toteuttamaan Jumalan tahtoa".⁴⁶

Oppikoulun puolella oli periaatteessa edelleen voimassa vuoden 1872 koulujärjestys, joka sisälsi maininnan kristillisyydestä. Tosin oppikouluun kohdistuvissa uudistusehdotuksissa irtauduttiin kristillisyydestä koko koulun toimintaa ohjaavana lähtökohtana. Esimerkiksi oppikoulukomitea (1926-1932) ei edellyttänyt enää jumalanpelkoa sen paremmin opettajilta kuin oppilailtaakaan. Se ei myöskään edellyttänyt enää oppilailta kirkossa-

oppimisesta kuvaa hyvin ilmaus "learning by doing", jossa tekeminen tarkoittaa toimintaa ja kokemusten hankkimista. Uusi koulu korosti toiminnallisuutta, lapsen tarpeita ja kasvatuksen yhteiskunnallista merkitystä. Suomeen uuden koulun vaikutteita tuli lähinnä Saksasta työkoululiikkeenä tunnetun virtauksen myötä. Työkoululiikkeen isänä on pidetty Georg Kerschensteineria (1854-1932). Kerschensteiner korosti lapsikeskeisyyttä ja työopetusta eettisen kasvatuksen välineenä, Iisalo 1991,216-223; Wilhelm 1991, 103-126.

- 34 Lahdes 1960,224-227; Iisalo 1991,222-236.
35 Tamminen 1998,24.
36 Rainio 1913, 101-102, Tamminen 1967a, 60.
37 Rainio 1921, 7.
38 Rainio 1921, 1.
39 Rainio 1921, 10.
40 Rainio 1913, 111.
41 Tamminen 1967a, 109-140; Saine 2000, 73-75.
42 Tamminen 1967a, 109-140. Uskonnonopetukseen kohdistunut kritiikki ja pyrkimykset erilliseen siveysopetukseen olivat kimmokkeena Kristillisen opettajaliiton perustamiseen vuonna 1927. Liiton tarkoitukseksi määriteltiin toimia evankelis-luterilaisen tunnustuksen pohjalta ja edistää jäsentensä uskonnollista elämää ja heidän kelpoisuuttaan kristillisinä kasvattajina. Liitto pyrki kokoamaan yhteistoimintaan kaikki ne, jotka tahtoivat säilyttää "kristinuskon opetuksen" koulussa ja työskennellä nousevan polven kristillisen kasvatuksen edistämiseksi. Liitto ryhtyi julkaisemaan *Kristillinen kasvatus* -lehteä. Karttunen 1987. 10-14.
43 Laki kansakoulun järjestysmuodon perusteista 18.5.1923/137, 3-4§; Tamminen 1967a, 140; Saine 2000, 73-75. Kouluhallitus lähetti vuonna 1937 kansakoulutarkastajille kiertokirjeen, jossa aamu- ja iltarukoukset rinnastettiin juridisesti tunnustukselliseen uskonnonopetukseen. Tällöin kirkkoon kuulumaton oppilas oli huoltajan vaatimuksesta vapautettava näistä. Saine 2000, 112. Kansakoulun opetussuunnitelmakomitea (1945-1952) poikkesi selvästi tästä kannasta. Komitea korosti, että hartaudet yhdistävät kouluyhteisöä. Komitea totesi samalla, että tilaisuuksien tuli olla yleisluonteisia ja yhdistäviä, eikä tunnustuksellisia eroja korostavia. Kansakoulun opetussuunnitelmakomitean mietintö II: Oppiaineiden opetussuunnitelmat 1952: 3,29; Saine 2000, 112. Oppikoulun puolella hartaudet säilyivät pakollisina aina vuoteen 1962, jolloin tehtiin asetuksen muutos, joka mahdollisti uskonnonopetuksesta vapautetun oppilaan vapauttamisen myös hartauksista. Asetus koulujärjestyksen muuttamisesta 13.4.1962/298.
44 Laki kansakoulun järjestysmuodon perusteista 18.5.1923/137,2§; Tamminen 1967a, 169.
45 Maalaiskansakoulun opetussuunnitelma. Kansakoulun opetussuunnitelmakomitean mietintö 1925: 14,53; Tamminen 1967a, 169; Komitean mietintö 1922: 3.
46 Maalaiskansakoulun opetussuunnitelma. Kansakoulun opetussuunnitelmakomitean mietintö 1925, 14.

32 Virkkunen 1909, IV.

33 Reformipedagogiikan keskeisimpänä henkilönä vaikutti yhdysvaltalainen John Dewey (1859-1952). Deweyn käsitystä

käyntiä. Komitea asetti oppikoulun tehtäväksi laajentaa kansalaissivistystä sekä valmistaa tieteellisiin ja käytännöllisiin opintoihin.⁴⁷

Uskonnonvapauden säätämisen jälkeen kristillisyyteen viittaavat maininnat koulun päämäärää ja tehtäviä säätelevästä lainsäädännöstä ja uudistusehdotuksista ja jäivät elämään vain uskonnonopetusta säätelevissä virallisissa ohjeissa.⁴⁸ Vastaavasti irtautuminen kristillisyydestä näkyy selvästi johtavien kasvatustieteiden didaktisessa tuotannossa. Matti Koskenniemi (1908-2001) asettaa vuonna 1944 teoksessaan *Kansakoulun opetusoppi* tavoitteeksi persoonallisuuden, jonka hän määrittelee "yksilöksi, joka koko elämässään myönteisesti asennoituu sosiaaliseen ympäristöönsä ja sen omaksumiin arvoihin sekä pyrkii niitä toteuttamaan". Hän asettaa J. E. Salomaan (1891-1960) tavoin kansakoulukasvatuksen korkeimmaksi päämääräksi "kansallisesti valveutuneen, verevän suomalaisen ihmisen" kehittämisen.⁴⁹

USKONNONOPETTAJA JUMALAN SANAN JULISTAJANA JA TODISTAJANA

Johtavien kasvatustieteiden yleisestä linjasta tekee selvän poikkeuksen Martti H. Haavio (1897-1966) joka tuli tunnetuksi 1930-luvun alusta lähtien kristillisen koulukasvatuksen ja tunnustuksellisen uskonnonopetuksen puolestapuhujana ja teoreetikkona.⁵⁰ Hänen keskeisimmät teoksensa ovat *Koulun uskonnonopetus* (1936), *Kansakoulun uskonnonopetuksen siveellinen kasvatustehtävä* (1941), *Opettajapersoonallisuus* (1948) ja *Koulun uskonnonopetuksen rakenne ja henki* (1950). Haaviolla oli kirjallisen toimintansa ohella laaja vaikutuskenttä tulevien opettajien kouluttajana Jyväskylän seminaarin ja kasvatustieteiden korkeakoulun uskonnon lehtorina ja sittemmin kasvatustieteiden opetusopin professorina.

Haavio tarkastelee kasvatusta Lutherin kahden regimentin valossa ja korostaa regimenttien omalakisuuksien sijaan, että kasvatusta on maallinen toiminta kun taas itse kristillinen usko on Jumalan työ ja kuuluu hengelliseen regimenttiin. Hän puhuu kuitenkin kristillisestä koulukasvatuksesta, minkä

hän oikeuttaa erityisesti uskonnonopetuksen peruluonteella. Uskonnonopetus on ytimeltään Jumalan sanan julistusta, jolloin rakentuu silta hengellisen regimentin puolelle. Uskonnonopetus on samalla koulukasvatuksen keskus, johon perustuen Haavio asettaa koulukasvatuksen korkeimmaksi päämääräksi saksalaisen Herrmann Schwartzin tavoin "kristityn, joka elää uskossa Jeesukseen ja toteuttaa siitä lähtevää siveellisyyttä".⁵¹

Haavio korostaa Cygnaeuksen ja Wallinin tavoin opettajan persoonan merkitystä kansakoulussa. Hän toteaaakin, että siellä missä on olemassa kristitty opettaja, siellä on kristillinen koulu. Haavio tarkastelee opettajan persoonaan liittyviä kysymyksiä laajimmin teoksessaan *Opettajapersoonallisuus*. Hän asettaa opettajan ihanteominaisuuksiksi auktoriteetin ja kurinpitokyvyn, oppilasyksilöllisyyksien ymmärtämisen, pedagogisen tahdikkauden, tiedon hallinnan, esteettisyyden ymmärtämisen, pedagogisen rakkauden, kärsivällisyyden, oikeamielisyyden, nöyryyden, aitouden, kutsumustietoisuuden, ilomielisyyden, velvollisuudentunnon ja eettisen esikuvallisuuden. Useimpien kohdalla hän ilmaisee myös sen erityisen "lisän", jonka kristillinen usko tuo opettajalle.

Haavion mukaan pedagoginen rakkaus saa erilaisia vivahteita siitä riippuen, minkä opettaja ymmärtää ihmiselämän korkeimmaksi arvoksi. Kristitty opettaja näkee ihmiselämän korkeimmaksi arvoksi yhteyden Jumalan kanssa, jolloin hän tuntee vastuuta siitä, että lapsi tulisi tästä osalliseksi.⁵² Kärsivällisyyden kehittämisen ohjeeksi hän puolestaan antaa opettajalle henkilökohtaisen hartauden harjoituksen.⁵³ Puhuessaan oikeamielisyydestä arvostelussa Haavio taas korostaa, että Jumala yksin on arvostelussa absoluuttinen ja tätä inhimillinen opettaja voi lähestyä vain suhteellisesti.⁵⁴

Haavio katsoo nöyryyteen liittyvän olennaisesti kiitollisuuden, joka on kristityllä opettajalla sen näkemistä, että kaikki on lopulta Jumalan lahjaa.⁵⁵ Aitous taas edellyttää sitä, että opettajan tulee olla oppilaiden edessä kuin Jumalan edessä, totuudellinen, vilpitön ja aito. Tämä edellyttää opettajalta jatkuvaa itsetarkkailua, johon paras keino on alistua joka päivä "Jumalan pyhän ja lahjomattoman

katseen tutkittavaksi".⁵⁶ Kutsumuksen yhteydessä hän puhuu Jumalan antamasta tehtävästä. " Ison yhteydessä hän puolestaan korostaa, että syvin ilo on se rauha, jonka tarjoaa yhteys Jumalaan.⁵⁸ Haavio antaa tärkeän arvon myös opettajan eettiselle esikuvallisuudelle, jossa opettajan suurimpana omana esikuvana on itse Jeesus Kristus.⁵⁹ Kristillinen usko toimii myös kannustimena opettajan tehdessä työtä "Jumalan valtakunnan hyväksi".

Kaiken kaikkiaan omakohtainen usko Kristukseen antaa opettajalle sisäisesti niin paljon arvokasta, ettei yksikään opettajapersoonallisuus, joka on sitä kokenut, tahtoisi olla vailla sen siunausta pedagogisessa työssään. Kenellä toisella olisi siveellisessä kilvoituksessaan sellaista esikuvaa ja vaikeuksissaan sellaista voiman antajaa kuin kristityllä opettajalla on Jeesuksen Kristuksen persoonassa. Kuinka kukaan ollenkaan jaksaa toimia kasvattajan työssä ilman läheistä yhteyttä hänen kanssaan.⁶⁰

Opettajan uskonnollisuudella on Haavion ajattelussa erityinen merkitys uskonnonopetuksen ydin-tehtävän kannalta. Uskonnonopettajan tulee olla Jumalan sanan "välittäjä" ja "todistaja". Opettaja

47 Oppikoulukomitean mietintö 1932: 6, 148. Ehdotus laiksi 1 §. Vuonna 1916 julkaistuissa oppiennätyksissä ei oteta kantaa sen paremmin koulun yleiseen päämäärään kuin uskonnonopetuksenkaan päämäärään. Ks. Oppiennätykset 1916,1-2.

48 Tosin kansakoulun opettajain seminaarikomitea pitäytyi vielä perinteisiin tavoitteisiin, joissa kristillisuus oli mukana. Seminaarikomitea korosti kristillissiveellisen maailmankatsomuksen rinnalla varmaa ja lujaa siveellistä luonnetta. Komitean mietintö 1922: 3. Kansakoulun opetussuunnitelmakomitea (1945-1952) asetti J. A. Holloon liittyen kansakoulun yksilölliseksi päämääräksi sivistysharrastuksen herättämisen ja yhteisölliseksi päämääräksi kasvatuksen humanisuuteen sekä yhteisön jäseneksi. Kansakoulun opettajain seminaarikomitean mietintö 1952: 20, 19-26; Tamminen 1968,66-68; Oppikoulukomitea (1950-1954) asetti oppikoulun päämääräksi, että oppilaat voitaisiin ohjata itsenäisesti toimiviksi ja arvostelukykyiksi sosiaalisesti valveutuneiksi yksilöiksi ja että heidän sisäinen elämänsä muodostuisi rikkaaksi ja monipuoliseksi.

Tavoitteena oli oppilaiden olemuksen tasapuolinen kehittäminen. Tätä tavoitetta palvelivat älyllinen, siveellisuus-uskonnollinen, esteettinen, sosiaalinen ja liikuntakasvatus. Oppikoulun sisäisen kehittämisen yleissuunnitelma. Oppikoulukomitean mietintö ja neuvottelukunnan siitä antama lausunto 1954: 33,4-6; Kähkönen 1976,95-96.

49 Koskenniemi 1944,13-16. J. E. Salomaa käsittelee teoksessaan *Koulukasvatusoppi* vuonna 1947 laajasti opettajan persoonaan liittyviä kysymyksiä. Hän sivuaa myös kysymystä opettajan uskonnollisuudesta viitatessaan hyväksyvästi W. O. Döringin erottamiin opettajatyyppeihin, joista ensimmäinen on uskonnollisesti asennoitunut tyyppi. Döringin mukaan tälle on tunnusomaista, että hän tulkitsee kaiken tuonpuoleisuuden ja elämän tarkoituksen näkökulmasta, jolloin opettaja voi vieraantua tämänpuoleisesta elämästä sekä luonnon ja hengenelämän tieteellisestä tarkastelusta. Salomaa 1947, 125.

50 Haavio seurasi erityisesti saksalaista pedagogista ja uskonnonpedagogista keskustelua. Saksalaisessa uskonnonpedagogiikassa tapahtui ensimmäisen maailmansodan jälkeen merkittävä käänne, joka liittyi dialektisen teologian myötä tapahtuneeseen uudelleenorientoitumiseen protestanttisessa teologiassa. Dialektinen teologia torjui uusprotestantismiin ihmiskehityksenä teologian ja korosti "Jumalan sanaa" teologian lähtökohdaksi. Teologinen uudelleenorientoituminen synnytti evankelisen uskonnonopetuksen alalla vastareaktion kulttuuriprotestanttisesti orientoituneeseen liberaaliin uskonnonopetukseen. Kun liberaalisen uskonnonpedagogiikan kaudella oli keskitytty didaktiikkaan, opetuksen sisältöön ja erityisesti historiallis-eksegeettisesti orientoituneeseen opetukseen, nyt palattiin takaisin päin. Pedagogisia kysymyksiä ei jätetty syrjään, mutta teologiset kysymykset olivat määräävinä. Tätä seurasi metodiikan relativisointi ja vähenevä kiinnostus didaktiikkaan. Uudelleenorientoituneen uskonnondidaktiikan perusteoksena pidetään Gerhard Bohnen vuonna 1926julkaisemaa teosta *Das Wort Gottes und Unterricht*. Weimarin tasavallan jälkimmäisenä puoliskona keskustelu ei koskenut vain uskonnonopetusta ja konfirmaatio-opetusta, vaan samalla ryhdyttiin tarkastelemaan ylipäätään pedagogisia perusteita evankelisen uskon näkökulmasta. Teologinen kritiikki kohdistui antropologiseen ja filosofiseen ideaan ihmisen autonomisuudesta ja autonomiseen pedagogiikkaan. Schilling 1979, 117-126; Nipkow & Schweizer 1994b, 23-28; Pruuki 2003, 10-11.

51 Pruuki 2003, 83.

52 Haavio 1948,70.

53 Haavio 1948, 78.

54 Haavio 1948,87.

55 Haavio 1948,92.

56 Haavio 1948,93,98.

57 Haavio 1948, 106.

58 Haavio 1948,112.

59 Haavio 1948,128.

60 Haavio 1948, 137.

ei voi "tuoda Jumalan sanaa esille elävästi", jos se ei ole tullut hänessä itsessään eläväksi.⁶¹ Toisin sanoen opettaja ei kykene "muotoilemaan" Jumalan sanaa lapsen kehitysedellytysten mukaiseksi, ellei hänellä ole kristillistä uskoa.⁶² Haavio toteaa: "Eihän värisokea kelpaa piirustuksen eikä rampa voimistelun opettajaksi. Kuinka uskonnonopettajaksi sopisi sellainen, jonka oma uskonnollinen elämä on kuollut?"⁶³ Haavio kuitenkin painottaa, että vaatimus opettajan omasta kristillisestä uskosta ei kumoa Jumalan sanan voiman merkitystä.⁶⁴

Haavio ei puhu uskonnonopettajasta vain Jumalan sanan "välittäjänä", vaan myös Jumalan sanan "todistajana". Opettajan tulee tarpeen tullen tunnustaa uskonsa.⁶⁵ Hän ei kuitenkaan erittele tarkemmin, mikä on todistajan tehtävän merkitys uskonnonopetuksen ydintehtävän näkökulmasta. Ilmeisesti hän ajattelee sen tehostavan Jumalan sanan omaa vaikutusta uskonnonopetuksessa. Haavion todettiin edellä edellyttävän opettajalta kristillistä uskoa, koska ilman sitä opettaja ei voi toteuttaa uskonnonopetuksen ydintehtävää. Hän kuitenkin lieventää vaatimustaan edellyttäen vähintään "etsijän vakavuutta".⁶⁶ Samalla hän asettaa kyseenalaiseksi hengellisen tehtävän toteutumisen niiden opettajien kohdalla, joilla ei ole kristillistä uskoa.

Haavion mukaan koulun uskonnonopetus ja kirkon opetus ovat päämääriltään lähes identtiset. Tämä ajatus näyttää olleen ilmeisen yleisesti hyväksytty vielä 1940-luvun alussa, kun oppikoulun uudet oppiennätykset vahvistettiin. Oppikoulun oppiennätykset vuodelta 1941 asettavat uskonnonopetuksen tavoitteeksi tutustuttaa oppilaita Raamatun ja kirkon historian pohjalta kristinuskon sisältöön, antaa heille tietoja erityisesti Suomen kirkon elämästä ja toiminnasta sekä ohjata heitä evankelisen uskon ymmärtämiseen ja omaksumiseen.⁶⁷

OPETTAJAN TULEE ELÄÄ NIINKUIN OPETTAJAA

Toisen maailmansodan jälkeisessä koulun uudistuskeskustelussa ilmeni selvästi pyrkimystä eriyttää koulun uskonnonopetus kirkon opetuksesta. Tämä tuli selvästi näkyviin vuonna 1952 kansa-

koulun opetussuunnitelmakomitean mietinnössä, jossa korostettiin uskonnonopetuksen merkitystä osana kansalaiskasvatusta. Komitea perusteli uskonnonopetusta koulussa sen yhteiskunnallisen merkityksellä. Tämä merkitys oli komitean mukaan tärkeä riippumatta siitä mitä ajateltiin uskonnon "iäisyysarvosta". Hyvin kasvatetun kansalaisen kuvaan kuuluvat pieteetin tunne, kunnioitus ja nöyryys vakavien elämäntapausten edessä. Uskonollisia arvoja pidettiin yhdessä sosiaalisten, eettisten ja esteettisten arvojen kanssa yhteiskuntaa kannattavina voimina.⁶⁸

Vastaava eriyttämispyrkimys näkyy myös oppiennätyksissä vuodelta 1967. Tavoitteiden muotoilussa on olennaista, että uskon omaksuminen on ilmaistu enää ehdollisesti.⁶⁹ Uskonnonopetuksen tavoitteina oli perehdyttää oppilaita Raamattuun ja kristilliseen perinteeseen ja elämäntapaan, johdattaa heitä pohtimaan elämänkysymyksiä ja kunnioittamaan toisten ihmisten uskonnollista vakaumusta sekä uskonharjoitusta sekä - jos mahdollista - henkilökohtaisesti omaksumaan kristillinen uskonvakaumus ja siihen sisältyvä yksilöllisesti ja yhteiskunnallisesti vastuuntuntoinen elämänsenne.⁷⁰

Siirtyminen rinnakkaiskoulujärjestelmästä yhtenäiskoulutyypiseen järjestelmään nosti esille kysymyksen uskonnonopetuksen ja kirkon kasvatuksen suhteista. Tällöin käytiin laaja keskustelu uskonnonopetuksen järjestämisen eri vaihtoehdoista, mutta lopulta päädyttiin perinteisen mallin jatkamiseen.⁷¹ Peruskouluun siirtyminen merkitsi muutosta ensinnäkin perinteisessä aamuhartauskäytännössä, sillä se muutettiin vuoden 1970 opetussuunnitelmassa päivänavaukseksi. Päivänavauksen tuli olla luonteeltaan koulua yhdistävä tilaisuus ja uskonnollisten aiheiden ohella siinä tuli käsitellä myös muita oppilaiden elämään, kouluun ja yhteiskuntaan liittyviä aiheita.⁷²

Peruskoulun opetussuunnitelmakomitean asettamissa tavoitteissa ei enää esiinny kristilliseen uskoon kasvattamista. Pyysäinen tulkitsee tilannetta siten, että koulun tehtäväksi nähtiin tarjota edellytyksiä ja virikkeitä oppilaiden uskonelämän kehitykselle, kun taas kirkon tehtävänä oli kasvattaa tähän uskoon.⁷³ Peruskoulun opetussuunnitelmakomitean

mukaan evankelis-luterilaisen uskonnonopetuksen tavoitteena on edistää oppilaiden uskonnollista, eettistä ja sosiaalista kehitystä.⁷⁴ Tätä yleistavoitetta yksilöitiin seitsemällä osatavoitteella.⁷⁵

Kalevi Tamminen ja Laulikki Vesa julkaisivat vuonna 1982 teoksensa *Uskonnon didaktiikka*. Tekijät eivät aseta kirjassaan virallisesta opetussuunnitelmasta poikkeavia tavoitteita. Opettajan persoonan osalta he korostavat omien persoonallisten edellytysten löytämistä, omien ongelmien tiedostamista edellytyksenä oppilaiden ongelmien ymmärtämiselle, onnistunutta viestintää, empatiaa, toisten mielipiteiden kunnioittamista, huumoria, omanarvontuntoa, oppilaiden todellisuuden huomiointiamiskykyä, tasa-arvoisuutta sekä roolia sielunhoitajana. Opettajan omaan uskonnollisuuteen liittyen he korostavat, että opettajan tulee pyrkiä elämässään omaksumaan ja toteuttamaan sitä, mitä opettaa.⁷⁶ Kirjoittajat eivät ilmaise tarkkaan, minkä sisällön suhteen opettajan on elettävä kuten opettaa. Viitekehys on luonnollisesti kristillisessä uskossa, mutta tällaisena lausuma jättää vielä varsin paljon tulkinnanvaraa. Tekijät antavat myös omanarvontunnolle selvästi uskonnollisen merkityssisällön:

61 Haavio 1950,34.

62 Haavio 1936,254; 1950,225.

63 Haavio 1950,225.

64 Haavio 1936,255; 1950,226.

65 Haavio 1936,255; 1950,226.

66 Haavio 1936,254; 1950,226.

67 Oppiennätykset 1941,6.

68 Kansakoulun opetussuunnitelmakomitean mietintö 11: Oppiaineiden opetussuunnitelmat 1952:3,64; Kähkönen 1976, 72.

69 Pyysiäinen 1998,50.

70 Komiteamietintö 1970:A 5,232.

71 Maan hallitus antoi vuonna 1967 peruskoululakiesityksen, jonka mukaan "peruskoulun opetussuunnitelmaan tulee sisältyä, sen mukaan kuin asetuksessa säädetään, uskontoa, siveysoppia, ympäristöoppia. Viidelle tai useammalle oppilaalle, jotka on vapautettu koulussa annettavasta uskonnon opetuksesta ja jotka eivät saa vastaavaa opetusta koulun ulkopuolellakaan, opetetaan uskonnon sijasta uskontojen historiaa". Ehdotus poikkesi selvästi 1920-luvun alussa

voimaan tulleesta käytännöstä, sillä nyt siveysopista kaavailtiin kaikille yhteistä ainetta, jolloin uskonnonopetusta korvaavaksi aineeksi olisi jäänyt ainoastaan uskonnon historia. Peruskoulun puitelain käsittely eduskunnassa kesti vähän yli vuoden ja johti laajaan keskusteluun. Myös peruskoulun opetussuunnitelmaa valmistellut opetussuunnitelmakomitea otti kantaa uskonnon ja etiikan opetuksen vaihtoehtoihin. Komitea asetti kolme vaihtoehtoa: 1. Etiikan opetus liitetään entiseen tapaan uskonnonopetukseen ja sitä korvaavaan uskontojen historian opetukseen. 2. Peruskoulun ylimmillä luokilla etiikkaa opetetaan itsenäisenä aineena, mutta muilla luokka-asteilla se liitetään uskonnon ja uskontojen historian opetukseen. Opetussuunnitelmakomitea kannatti itse kolmatta vaihtoehtoa ja ehdotti kantansa pohjalta peruskoululakiin oppiaineksi uskontoa ja etiikkaa siten, että oppiaineluettelossa nämä erotettaisiin toisistaan pilkulla. Peruskoululain käsittelyn loppuvaiheessa sivistysvaliokunnassa kuitenkin voimistui perinteistä mallia korostanut näkemys ja peruskoululain käsittelyssä vuonna 1968 oppiaineluettelo hyväksyttiin perinteisessä muodossa. Samalla eduskunta kuitenkin edellytti, että uskonnonopetusta kehitetään vastaamaan yhä enemmän muuttuvan yhteiskunnan tarpeita. Kähkönen 1976,196-199; Pyysiäinen 1998,53.

72 Pyysiäinen 1998,51.

73 Pyysiäinen 1998, 53.

74 Peruskoulun opetussuunnitelmakomitean mietintö II: Oppiaineiden opetussuunnitelmat 1970: A 5,232.

75 Yleistavoitteeseen pyrittiin 1. perehdyttämällä oppilaat kristilliseen perinteeseen sellaisena kuin se ilmenee ni menomaan Raamatussa sekä kristillisen uskon sisällössä ja tämän erilaisissa ilmenemismuodoissa: rukouksessa, jumalanpalveluksessa ja elämässä; 2. antamalla oppilaille kuva heidän omassa kirkossaan sekä myös ortodoksisissa ja muissa kristillisissä kirkoissa ilmenevästä uskonnollisesta elämästä; pyritään siihen, että oppilaat näkisivät eri kristillisissä kirkkokunnissa yhteisiä piirteitä; 3. perehdyttämällä oppilaat myös ei-kristillisiin uskonnollisiin traditioihin sekä ohjaamalla heitä kunnioittamaan toisten ihmisten uskonnollista vakaumusta; 4. kasvattamalla oppilaita lähimmäisenrakkauteen ja sen toteuttamiseen erilaisissa ihmissuhteissa sekä pienten että laajojen yhteisöjen puitteissa; 5. perehdyttämällä oppilaat sellaisiin ihmisten yhteistoiminnan edellyttämiin sosiaalisiin sääntöihin, joihin erilaisen maailmankatsomuksen omaavat voivat yhtyä; 6. opettamalla nuoria huomaamaan nyky-yhteiskunnan eettisiä ongelmia ja etsimään ratkaisuja, jotka lisäisivät jokaisen yksilön ihmisarvon toteutumista eri elämänaaluilla, sekä 7. pyrkimällä siihen, että luokasta ja koulusta muodostuisi yhteisö, jossa jokaisen oppilaan ihmisarvo tunnustetaan suoritustasosta riippumatta ja jossa vaalitaan oppilaan mielenterveyttä ja edistetään persoonallisuuden integroitumista. Peruskoulun opetussuunnitelmakomitean mietintö II: Oppiaineiden opetussuunnitelmat 1970: A 5,232.

Tietty ryhdikkyys ja syvimmältään luomisuskoon ja evankeliumin julistamaan anteeksiantamukseen pohjautuva *omanarvontunto* on tehtävässä tarpeen.

Tamminen ja Vesa korostavat samassa yhteydessä opettajan "pyhää arkuutta" oppiainesta kohtaan.TM

OPETTAJAN PERSOONA VAIKUTTAA OPPILAAN ASEENTEeseen USKONTOON

Peruskoulun ja lukion opetussuunnitelmia lähdettiin uudistamaan 1980-luvun alussa. Tavoitteena oli yksinkertaistaa ja väljentää opetussuunnitelmaa. Kouluhallitus laati nyt vain opetussuunnitelman perusteet ja kuntien tehtävänä oli laatia varsinainen opetussuunnitelma. Peruskoulun ja lukion evankelis-luterilaiselle uskonnonopetukselle asetettiin seitsemän tavoitetta, joissa kristillisen uskon omaksumista ei aseteta suoraan tavoitteeksi, mutta sen sijaan tavoitteena mainitaan kristillisen maailmankatsomuksen omaksuminen.⁷⁹ Tältä osin opetussuunnitelmassa on nähtävissä paluuta kirkon kasteopetuksen suuntaan ja peruskoulua edeltäneeseen aikaan.⁸⁰

Vuoden 1985 opetussuunnitelmien voimassaoloaikana ilmestyi Hannele Niemeltä teos *Uskonnon didaktikka* (1991), jossa hän painotti, että uskonnonopetuksen tehtävänä on oppilaiden kehittäminen oman elämänsä subjekteiksi ja tietoisiksi omasta merkityksestään. Niemi nojaa ajatuksessaan selvästi Viktor Franklin (1905-1997) eksistenssi-analyttiseen teoriaan, jossa ihminen ymmärtää intentionaaliseksi, elämän tarkoitusta ja mielekkyyttä etsiväksi subjektiksi. Niemi arvioi teoriasta nousevan keskeisiä aineksia koulun kehittämiseksi. Näitä ovat oppilaiden oman elämän tarkoituksen etsintä, elämän peruskysymysten pohdiskelu, koulun yhteisöluonteen kehittäminen, tulevaisuuden uskoa rakentavien elämysten käsittelyä vastuullisuuteen ohjaaminen.⁸¹

Niemi ei aseta teoksessaan erityisiä edellytyksiä opettajan uskonnollisuudelle, vaikka teema ilmeeneekin siinä viitteellisesti. Niemi nimittäin korostaa, että opettajan ja oppilaan välillä on aina ihmissuhde, joka vaikuttaa myös oppilaan asenteeseen uskontoa kohtaan.

Uskonnon opettajan ja oppilaan kohdatessa syntyy ihmissuhde, joka voi jättää hyvin syvät jäljet oppilaan elämään. Opettaja voi vaikuttaa merkittävästi siihen, miten oppilas oppii asennoitumaan uskoon, uskontoon, tietoon, tiedon hankintaan ja käyttöön. Opettaja vaikuttaa myös siihen, minkälainen käsitys oppilaalle syntyy itsestään ihmisenä.⁸²

OPETTAJAN KIINNOSTUS USKONTOON RIITTÄÄ

Jos vuonna 1985 ilmestyneissä uskonnon opetussuunnitelmissa on vielä selviä yhteyksiä kirkon kasteopetusperusteluun, näin ei enää ole peruskoulun ja lukion opetussuunnitelmien perusteissa vuodelta 1994. Dokumentissa asetetaan ensimmäistä kertaa yhteiset tavoitteet kaikille uskontoaineille uskontokunnasta riippumatta. Näitä tosin täsmennetään uskontokohtaisilla tavoitteilla. Kaikkien uskontoaineitten yhteisenä yleistavoitteena on, että oppilas saavuttaa monipuolisen katsomuksellisen yleissivistyksen. Tähän tavoitteeseen pyritään (1) perehtymällä omaan uskontoon ja sen kulttuuri-perintöön, jotta oppilas saa virikkeitä henkilökohtaisen elämäntarkoituksen muodostamiseen; (2) tutustumalla muihin uskontoihin ja maailman katsomukselliseen ajatteluun, jotta oppilas tuntisi nämä traditiot ja tulisi toimeen monikulttuurisessa yhteiskunnassa eri tavoin ajattelevien kanssa sekä (3) kehittämällä eettisesti vastuullista elämänsäntettä, jotta oppilas kykenee omiin arvovalintoihin ja pystyy vaikuttamaan yhteiskunnassa tehtäviin ratkaisuihin.⁸³

Ala-asteen evankelis-luterilaisen uskonnon erityistavoitteissa oppilas saa perustiedot kristinuskosta ja sen merkityksestä itselleen ja lähiympäristölleen. Yläasteella syvennetään kristinuskon perustietoutta ja laajennetaan näkökulmaa omasta lähiympäristöstä maailmanlaajuiseen uskontojen tarkasteluun.⁸⁴ Peruskoulun tavoin myös kaiken lukion uskontokuntasidonnaisen opetuksen tavoitteena on, että opiskelija saavuttaa monipuolisen uskonnollisen ja katsomuksellisen yleissivistyksen. Osatavoitteet ovat lähes identtisiä peruskoulun vastaavien tavoitteiden kanssa.⁸⁵

Samanaikaisesti kuin oppilaan uskoon liittyvät tavoitteet häviävät uskonnon opetussuunnitelmasta väistyvät myös opettajan uskonnollisuuden merkityksen korostaminen uskonnondidaktiikan oppikirjoista. Tämä näkyy jo Markku Pyysiäisen ja Jarkko Seppälän toimittamassa *Uskonnonopettajan käsikirjassa* (1998), joka koostuu useista alan asiantuntijoiden artikkeleista. Uskonnonopettajan persoonan merkitys on laajimmin esillä Arto Kallioniemen artikkelissa "Uskonnonopettajana muuttuvassa yhteiskunnassa", jossa hän tarkastelee uskonnonopettajan tehtävää eettisenä ammattina, tutkivaa opettajuutta sekä opettajaa oppimisen ohjaajana. Kallioniemen mukaan opettajan oma uskonnollisuus ei ole perinteisessä merkityksessä olennainen tekijä. Hän puhuu uskonnon aineenopettajista kollektiivina ja toteaa, että he ovat viime vuosina halunneet selvästi ottaa etäisyyttä kirkkoon ja sitä kautta kehittää myös omaa ammattikuvaansa ja ammatillista identiteettiään. Kallioniemi pitää suuntaa oikeana ja korostaa, että uskonnon aineenopettaja tulisi nähdä yhteiskunnan koululaitoksessa uskonnon tiedonalan opettamiseen erikoistuneena asiantuntijana.⁸⁶

Kallioniemi puhuu erikseen luokanopettajista, jotka hänen mukaansa kokevat, että heillä tulisi olla tietynlainen maailmankuva tai selkeä oma uskonnollinen vakaumus voidakseen opettaa uskontoa. Kallioniemi painottaa, että modernissa uskonnonopetuksessa ei pyritäkään antamaan oppilaille valmista uskonnollista vakaumusta. Sen sijaan uskonnonopetuksen tehtävänä on tarjota oppilaille välineitä ymmärtää uskonnon luonnetta ja merkitystä, ohjata oppilas pohtimaan ja tarkastelemaan omia ja lähiympäristönsä uskonnollisia kysymyksiä, perinteitä ja tapoja sekä kannustaa häntä pohtimaan uskonnollisia kysymyksiä.⁸⁷ Kallioniemi kuitenkin edellyttää opettajalta jatkuvaa kiinnostusta uskonnonopetuksessa tarkasteltavia ilmiöitä ja kysymyksiä kohtaan. Aineen opettaminen vaatii sitä, että opettaja jaksaa olla motivoitunut uskonnon oppisisällöistä ja ymmärtää niiden merkityksen toisaalta yhteiskunnan ja kulttuurin tuntemuksen kannalta, toisaalta oppilaan monipuolisen kehittymisen näkökulmasta.⁸⁸

Opettajan uskonnollisuus tulee kirjassa esiin myös Tapio Holman artikkelissa "Eettinen opetus", jossa hän asettaa uskonnonopettajan eettiseksi esikuvaksi. Hän korostaa, että opettaja on aina aikuisen malli moraalisine asenteineen ja toimineen. Opettajan tulisi olla korkeisiin eettisiin ihanteisiin suuntautunut, mutta samalla rehellinen ja avoin ilmaistaakseen omat vajavaisuutensa ja vaikeutensa oikeiden ratkaisujen löytämisessä ja ihanteiden toteuttamisessa. Holma edellyttää opettajan edustavan esikuvana kristillistä etiikkaa.⁸⁹ Näin Holma selvästi

76 Tamminen & Vesa 1982,246-247.

77 Tamminen & Vesa 1982,246-247.

78 Tamminen & Vesa 1982,246-247.

79 Vuoden 1985 peruskoulun ja lukion opetussuunnitelmien perusteissa tavoitteiksi asetettiin 1. perehdyttää oppilaat Raamatun ja kirkon opetuksen, jotta he saisivat virikkeitä henkilökohtaisen vakaumuksensa muodostamiseen; 2. ohjata oppilaat sisäistämään oman kirkkonsa perinnettä ja tapoja sekä ymmärtämään jumalanpalvelus- ja rukouselämää sekä muuta hengellistä toimintaa; 3. antaa oppilaille kokonaiskuva oman kirkkonsa tehtävästä nyky-yhteiskunnassa; 4a. tutustuttaa oppilaat muiden kristillisten yhteisöjen uskonnolliseen elämään ekumeenisessa hengessä, antaa tietoja ei-kristillisistä uskonnoista ja 4b. ohjata kunnioittamaan toisten ihmisten uskonnollista vakaumusta Yhdistyneiden kansakuntien ihmisoikeuksien julistuksen hengessä; 5. kasvattaa rakkauteen kaikkia lähimmäisiä ja kansoja kohtaan sekä elämään ja tekemään työtä myös eri tavoin ajattelevien kanssa moniarvoisessa yhteiskunnassa; 6. kasvattaa oppilaita ihmisarvon ja elämän kunnioittamiseen; 7. opettaa oppilaille valoisaa kristillistä maailmankatsomusta, jotta he saisivat rohkeutta kohdata uudet ja yllättävät elämäntilanteet. Peruskoulun opetussuunnitelman perusteet 1985, 113; Lukion opetussuunnitelman perusteet 1985, 348.

80 Näin tulkitsee esim. Pyysiäinen 1998,54.

81 Tamminen 1998, 37.

82 Niemi 1991,40.

83 Peruskoulun uskonnonopetuksen perusteet 1994, 89.

84 Peruskoulun uskonnonopetuksen perusteet 1994, 90-91; Pyysiäinen 1998,57.

85 Lukion opetussuunnitelman perusteet 1994, 87. Pyysiäinen 1998,59.

86 Kallioniemi 1998, 151.

87 Kallioniemi 1998, 153.

88 Kallioniemi 1998, 153.

89 Holma 1998,220-227.

edustaa väistyvää kantaa suomalaisessa uskonnon-didaktiikassa.

Hannele Niemi pohtii artikkelissaan "Uskonnonopettajan tehtävä muutoksen keskellä" uskonnon opettajan katekeettisen tehtävän muuttumista, ja korostaa, ettei uskonnonopettaja ei ole koulussa seurakunnan tai kirkon työntekijä, vaan koulun tai oppilaitoksen työntekijä. Koulun uskontokasvatuksen tavoitteet lähtevät yleissivistyksen perusteista, kun taas seurakunnan toiminta tähtää siihen, että mahdollisimman moni voisi muodostaa henkilökohtaisen uskonvakaumuksen.⁹⁰

Seppo Nyssösen pohtii artikkelissaan "Uskonnonopetuksen tulevaisuuden näkymät" opettajan persoonan merkitystä uskonnonopetuksessa. Nyssösen haluaa tehdä selvän pesäeron koulun ja kirkon opetuksen välille. Hän painottaa, että kirkko ei voi määrätä opetuksen sisältöä eikä edes sen sävyä. Sen sijaan uskonnonopetukseen kuuluu kirkon toiminnan esittely ja arviointi. Uskonnonopetus ja kirkko ovat dialogissa keskenään, molemmat riippumattomina toisistaan.⁹¹ Nyssösen mukaan opettajan persoonan merkitys korostuu uskonnonopetuksessa. Tämän tiedostaminen lisää opettajan itsetarkkailun tarvetta. Hänen tulee pohtia, mihin opetuksellaan pyrkii ja mitkä ovat hänen motiivinsa. Uskonnonopettajan tulisi nähdä työnsä draaman näkökulmasta. Oppitunti on tilanne, jossa yllätykset, uudet ajatukset ja opettajan persoonan piirteet saavat tulla esille. Nyssösen mukaan uskonnonopetuksen tavoitteena on elämän moninaisuuden kunnioittaminen. Tämä tapahtuu tietoja välittämällä, kokemuksiä kartoittamalla ja yhdessä pohtimalla. Valmiit, lopulliset vastaukset tulee tehdä kyseenalaiseksi.

Uskonnonopettajan tulisi olla ylpeä ammatistaan. Harvojen henkilöiden tehtävänä on opettaa kyselemään, niin ettei ole pakko löytää vastausta.⁹²

USKONNONOPETTAJA MONIALAISENA ASiantuntijana

Vuonna 2003 säädetyin uskonnonvapauslain seurauksena muuttuneissa peruskoululaissa ja lukio-laissa uskonnonopetus määriteltiin "oman uskon-

non opetuksiksi". Tämä ei kuitenkaan vaikuttanut opetussuunnitelmiin, vaan tämän jälkeen julkaistu suunnitelma noudattaa pitkälti edeltäjänsä linjaa. Vuonna 2004 julkaistuissa peruskoulun opetussuunnitelman perusteissa kaikkien uskontoaineiden tehtäväksi asetetaan tarjota oppilaalle tietoja, taitoja ja kokemuksia, joista hän saa aineksia identiteetin ja maailmankatsomuksen rakentamiseen. Opetus antaa valmiuksia kohdata uskonnollinen ja eettinen ulottuvuus omassa ja yhteisön elämässä. Opetuksen tavoite on uskonnollinen ja katsomuksellinen yleissivistys. Tavoitteena on perehdyttää omaan uskontoon, suomalaiseen, katsomusperinteeseen, tutustuttaa muihin uskontoihin, auttaa ymmärtämään uskontojen kulttuurista ja inhimillistä merkitystä, kasvattaa eettisyyteen ja auttaa ymmärtämään uskonnon eettistä ulottuvuutta.⁹³ Lukion opetussuunnitelman perusteet vuodelta 2003 noudattavat selvästi saman tyyppistä linjaa.⁹⁴

Evangelisluterilaisen uskonnon opetuksen ydin-tehtävänä vuosiluokilla 1-5 on aineksien tarjoaminen oppilaan maailmankatsomuksen rakentumiseksi. Opetuksessa tutustutaan oppilaita ympäröivään uskonnolliseen maailmaan tietojen ja omien kokemusten kautta, perehdytään Raamattuun sekä rohkaistaan oppilaita eettiseen arviointiin ja vastuullisuuteen. Evangelisluterilaisen uskonnon opetuksen ydin-tehtävänä vuosiluokilla 6-9 on syventää ja laajentaa oppilaan ymmärtämystä oman uskonnon ja muiden uskontojen luonteesta ja merkityksestä. Näin tuetaan oppilaan oman maailmankatsomuksen ja eettisen näkemyksen rakentumista.⁹⁵

Ensimmäinen 2000-luvulla ilmestynyt uskonnon-didaktiikan oppikirja on Arto Kallioniemen ja Juha Luodeslammen toimittama laaja opas *Uskonnonopetus uudella vuosituhannella* (2005). Opettajan persoonaan liittyvät kysymykset tulevat esille Kallioniemen artikkelissa "Muuttuva uskonnon aineenopettajuus", jossa hän tarkastelee aineenopettajan identiteettiä ja osaamisen ydinainesta 2000-luvulla. Hän erittelee teemaa neljän ulottuvuuden kautta, jotka ovat tiedollinen, pedagoginen, työyhteisöllinen ja yhteiskunnallinen asiantuntijuus.

Opettajan persoonan ulottuvuus tulee Kallioniemellä esiin hänen eritellessään tiedollista ulot-

tuvuutta. Hän korostaa uskonnonopetusta humanistis-yhteiskunnallisen yleissivistyksen välineenä. Uskonnonopettajalla on tärkeä rooli eettisenä asiantuntijana. Kallioniemi ei viittaa millään tavoin opettajan omaan eettisyyteen tai esikuvallisuuteen. Sen sijaan hän toteaa, että eettiseen kasvatukseen liittyvä tiedollinen asiantuntijuus on vaativa tehtävä, jonka toteuttaminen edellyttää perusteellista tietämystä käytännöllisestä filosofiasta ja syvällistä paneutumista aikamme moraali- ja arvokysymyksiin. Kallioniemi peräänkuuluttaa uskonnonopettajalta myös korkeaa eettistä vastuuta, joka edellyttää hyvää koulutusta ja sensitiivisyyttä arvokysymysten tarkasteluun ja käsittelyyn.⁹⁶

Kallioniemi puhuu uskonnonopettajasta kokoa-
vasti kulttuurisena sivistystyöntekijänä, jonka ammatin ytimessä vaikuttavat klassisen humanismin pohjalta nousevat sivistyksen ulottuvuudet: totuus, hyvyys ja kauneus. Hän lisää tähän vielä kristinuskoon viitaten lähimmäisenrakkauden arvon ja uuteen aikaan viitaten vapauden arvon, jotka hänen mukaansa luovat pohjan ihmisen ja kulttuurin kehitykselle. Samat arvot muodostavat hänen mukaansa perustan myös uskonnolle koulun oppiaineena ja uskonnon aineenopettajan ammatille.

Hän välittää persoonallisuutensa kautta inhimillistä kiinnostusta ja hyväksyntää oppilaitaan kohtaan sekä avaa heille uskontojen, katsomusten, kulttuuriperinnön ja arvojen rikkaan sekä monisäikeisen maailman. Tämä on olennaisinta uskonnon aineenopettajan asiantuntijuudessa alati muuttavassa ja murroksessa olevassa maailmassa ja yhteiskunnassa.⁹⁷

Opettajan oman uskonnollisuuden merkityksen korostaminen osoittautuu edellä esitetyn perusteella "historialliseksi jäänteeksi" niin yleisessä didaktikassa kuin myös uskonnondidaktikassa. Opettajan uskonnollisuuden merkitys on ohentunut samalla kun koulun uskonnonopetus on eriytynyt kirkon kasteopetuksesta. Nykyisessä uskonnondidaktikassa korostuu uskontoa opettavan sisällöllinen ja pedagoginen osaaminen. Vaikka opettajan uskonnollisuudelle ei enää asetetakaan normatiivisia vaatimuksia, ei liene epäilystä, etteikö opettajan

oma uskonnollisuus aina vaikuta opetus- ja oppimisprosessiin esimerkiksi opettajan motivoitumisessa, tavoitteiden asettelussa, sisällön valinnassa ja mahdollisissa kannanotoissa.

90 Niemi 1998,446.

91 Nyysönen 1998,465.

92 Nyysönen 1998,466.

93 Peruskoulun opetussuunitelman perusteet 2004, 204.

94 Uskonnon opetuksen tavoitteena on 1. että opiskelija hallitsee uskontoihin liittyvää kulttuurista lukutaitoa niin, että hän ymmärtää uskonnon merkityksen ja vaikutuksen niin yksityisen ihmisen ja yhteisön elämässä kuin yhteiskunnassa ja kulttuurissakin; 2. hallitsee käsitteitä, tietoa ja taitoa, joiden avulla hän osaa pohtia ja analysoida erilaisia uskontoihin liittyviä kysymyksiä; 3. kykenee rakentamaan, jäsentämään ja arvioimaan omaa maailmankatsomustaan ja kulttuuri-identiteettiään sekä arvostaa oman kulttuurinsa ja muiden kulttuurien uskonnollista perinnettä; 4. kunnioittaa ihmisiä, joilla on erilainen vakaumus ja pystyy elämään ja toimimaan eri kulttuureista tulevien ja eri tavoin ajattelevien ja uskovioiden ihmisten kanssa monikulttuurisessa yhteiskunnassa ja maailmassa; 5. ymmärtää henkilökohtaisen vastuun merkityksen sekä tiedostaa erilaisten eettisten ratkaisujen taustalla vaikuttavat arvot ja niiden merkityksen, sekä 6. hallitsee uskonnollisiin ja moraalisiin kysymyksiin liittyviä keskustelu- ja ajattelutaitoja sekä uskontoihin liittyvän tiedon itsenäistä hankintaa ja kriittistä arviointia. Lukion opetussuunitelman perusteet 2003,139-140.

95 Peruskoulun opetussuunitelman perusteet 2004,204-206.

96 Kallioniemi 2005,427-29.

97 Kallioniemi 2005,434-435.

LÄHTEET JA KIRJALLISUUS

- CLEVE, Z. J.
1886 *Koulujen kasvatustoppi*. Suom. J. C. Sonck. Helsinki: C. VV. Edlund.
- CYGNÆUS, UNO
1861 *Förslag rörande Folkskoleväsendet i Finland, enligt Kejsrerliga Senatens uppdrag i underdånighet afgifna*. Helsinki.
- GEISSLER, ERICH E.
1991 "Johann Friedrich Herbart (1776-1841)". *Klassiker der Pädagogik*. Hrsg. Hans Schleuerl. 2. überarbeitete Aufl. München Verlag C. H. Beck.
- HAAVIO, MARTTI H.
1936 *Koulun uskonnonopetus*. Helsinki: Otava.
1948 *Opettajapersoonallisuus*. Jyväskylä: Gummerus.
1950 *Koulun uskonnonopetuksen rakenne ja henki*. Jyväskylä: Gummerus.
- HOLMA, TAPIO
1998 "Eettinen opetus". *Uskonnonopetuksen käsikirja*. Toim. M. Pyysiäinen & J. Seppälä. Helsinki: WSOY, 220-227.
- IISALO, TAIMO
1968 *Suomen koulujen uskonnonopetus*. Diss. Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia 78. Helsinki.
1984 *Suomen oppikoulun opetussuunnitelma 1890-1920*. Turun yliopiston kasvatustieteiden tiedekunnan julkaisusarja A: 100. Turku.
1991 *Kouluopetuksen vaiheita*. Keuruu: Otava.
- ISOSAARI, JUSSI
1861 *Jyväskylän seminaarin kasvatus -ja opetusopin opetus vuosina 1863-1901*. Diss. Jyväskylän kasvatustieteiden korkeakoulun julkaisuja XXV. Jyväskylä.
1973 *Suomen koululaitoksen rakenne ja kehitys*. Helsinki: Otava.
- JUVA, MIKKO
1960 *Valtiokirkosta kansankirkoksi*. Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia 61. Helsinki.
- JÄRVINEN, NESTOR
1882 *Kateketika*. Jyväskylä.
- KALLIONIEMI, ARTO
2006 "Muuttuva uskonnon aineenopettajuus". *Uskonnonopetus uudella vuosituhanella*. Toim. A. Kallioniemi & J. Luodeslampi. Helsinki: Kirjapaja.
- KILPI, ESKO
1987 *Kirkon antama alkuopetus Turun hiippakunnassa 1966-1921*. Diss. Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia 141. Helsinki.
- KOSKENNIEMI, MATTI
1944 *Kansakoulun opetusoppi*. Helsinki: Otava.
- KUIKKA, MARTTI T.
1974 *Nestor Järvinen - Seminaaripedagogi ja koulumies*. Helsingin yliopiston käytännöllisen teologian laitos. Uskonnonpedagogikan julkaisuja A12/1974.
1979 *Uskonnonopetuksen tavoitetutkimus III*. Joensuu korkeakoulun kasvatustieteiden osaston julkaisuja 10. Joensuu.
- KÄHKÖNEN, ESKO
1976 *Uskonnonopetuksen asema Suomen koulunhistoriassa 1944-1970*. Diss. Suomen teologisen kirjallisuusseuran julkaisuja 101. Helsinki.
- LAHDES, ERKKI
1961 *Uuden koulun vaikutus Suomen kansakouluun*. Helsinki: Otava.
1985 *Lukion opetussuunnitelman perusteet 1985*. Helsinki: Kouluhallitus.
1994 *Lukion opetussuunnitelman perusteet*. Helsinki: Opetushallitus.
2003 *Lukion opetussuunnitelman perusteet 2003*. http://www.edu.fi/julkaisut/maaraykset/ops/lops_uusi.pdf (luettu 10. 10.2008)
- NIEMI, HANNELE
1991 *Uskonnon didaktiikka*. Helsinki: Otava.
1998 "Uskonnonopettajan tehtävä muutosten keskellä". *Uskonnonopetuksen käsikirja*. Toim. M. Pyysiäinen & J. Seppälä. Helsinki: WSOY, 440-457.
- NIPKOW, KARL & SCHWEITZER, FRIEDRICH
1994 *Religionspädagogik: Texte zur evangelischen Erziehungs- und Bildungsveranteortung seit der Reformation*. Sand 2/2: 20. Jahrhundert. Gütersloh: Chr. Kaiser.
- NYSSÖNEN, SEPPO
1998 "Uskonnonopetuksen tulevaisuuden näkymät". *Uskonnonopetuksen käsikirja*. Toim.

- M. Pyysiäinen & J. Seppälä. Helsinki: WSOY, 458-466.
- OPPIENNÄTYKSET**
- 1916 *Keisarillisen Suomen senaatin 8. elokuuta vahvistamat oppiennätykset*. Helsinki.
- OPPIENNÄTYKSET**
- 1941 *Valtion oppikoulujen oppiennätykset ja metodiset ohjeet*. Helsinki: Valtioneuvoston kirjapaino.
- PYYSIÄINEN, MARKKU**
- 1998 "Koulun uskonnonopetuksen luonne". *Uskonnonopetuksen käsikirja*. Toim. M. Pyysiäinen & J. Seppälä. Helsinki: WSOY, 41-68.
- 1985 Peruskoulun opetussuunnitelman perusteet 1985. Helsinki: Kouluhallitus.
- 1994 Peruskoulun opetussuunnitelman perusteet 1994. Helsinki: Opetushallitus.
- 2004 Peruskoulun opetussuunnitelman perusteet 2004. http://www.oph.fi/ops/perusopetus/pops_web.pdf (luettu 10.10. 2008)
- PRUUKI, LASSI**
- 2003 *Miten opettaa sitä mitä ei voi opettaa? Uskon ja kasvatuksen suhde Martti H. Haavion pedagogiikassa*. Helsinki.
- RAINIO, AKSEL**
- 1908 *Ohjeita kristinuskon opettamiseen kansakouluissa*. Helsinki: Otava.
- 1913 *Kristinuskon opetus*. Helsinki: Otava.
- 1921 *Ohjeita kristinuskon opettamiseen kansakouluissa*. 2. uud. painos. Helsinki: Otava.
- SAINE, HARRI**
- 2000 *Uskonnonopetus Suomen oppivelvollisuuskoulussa 1900-luvulla*. Diss. Turun yliopiston julkaisuja. Sarja C 165.
- SALOMAA, J.E.**
- 1943 *Yleinen kasvatussoppi*. Porvoo: WSOY.
- 1947 *Koulukasvatussoppi*. Porvoo: WSOY.
- SCHILLING, HANS**
- 1979 *Grundlagen der religionspädagogik: Zum Verhältnis von Theologie und Erziehungswissenschaft*. Düsseldorf: Patmos-Verlag.
- SOININEN, MIKAEL**
- 1901 *Opetussoppi I*. Helsinki: Otava.
- TAMMINEN, KALEVI**
- 1967a *Kansakoulun uskonnon opetussuunnitelma vuosina 1912-1939*. Diss. Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia 75. Helsinki.
- 1967b *Kansakoulun uskonnonopetus vuosisadan vaihteen murroksessa*. Helsinki: WSOY.
- 1968 "Kansakoulun opetussuunnitelmakomitea 1945-52 kasvatustavoitteiden määrittelijänä." *Kasvatuksen kentältä*. Toim. E. Aurola & J. Alikoski & E. Niskanen. Juhlakirja Matti Koskenniemen 60-vuotispäiväksi 19.12.1968. Helsinki: Otava, 58-75.
- 1998 "Suomalaisen uskonnondidaktiikan kehityslinjaja". *Uskonnonopetuksen käsikirja*. Toim. M. Pyysiäinen & J. Seppälä. Helsinki: WSOY, 15-40.
- TAMMINEN, KALEVI & VESA, LAULIKKI**
- 1982 *Miten opetan uskontoa? Uskonnon didaktiikka*. Helsinki: Kirjapaja.
- VIRKKUNEN, PAAVO**
- 1909 *Kristinuskon opetusoppi*. Jyväskylä: Gummerus.
- WALLIN, OLAI**
- 1883 *Kansakoulun yleinen kasvatustavoite- ja opetusoppi*. Jyväskylä.
- WILHELM, THEODOR**
- 1991 "Georg Kerschensteiner (1854—1932)". *Klassiker der Pädagogik*. 2. 2. (Überarbeitete Aufl. München: Verlag C.H.Beck